

ס פ ר

רוח בראשית חכמים

במדרש רבה פרשה א'. ר' הושעיה רבה פתח ואהיה אצלו אמן ונו'
אמן פדגוג אמן מכוסה אמן מוצנע, אמן פדגוג המד"א כאשר ישא האומן
את היונק, אמן מכוסה המד"א האמונים עלי תולע, אמן מוצנע המד"א
ויהי אומן את הדסה ע"כ. פשטות המאמר הוא כי המקרא סתום ולא אתפריש
כונת המלה אמן מאי היא, ומדסתם הכתוב אמן סתם על כן פירש ר'
הושעיה כי כונת הכתוב לכל הענינים כלם המתוארים בכתובים בתואר אמן
ושלשה הם: פדגוג, מכוסה, ומוצנע, כי כל אחד מהם מתואר אומן ומגדל,
כפי שמביא ראיה לכל אחד מהם מן הכתוב, ואחרי שנאמר בכתוב ואהיה
אצלו אמן סתם כונתו לכל שלשת סוגי האמן כלם, ומ"ש אמן מכוסה אין
כונתו לחדש הוראה חדשה מכל וכל כי האמונים עלי תולע גם זה מלשון
גידול כמו כאשר ישא האומן את היונק, ופירושו שהיו מגדלים על משי
ובלי מילת, רק הכונה להרחיב הוראת אמן שנאמר גם ענין גידול הכסה
לבד, כי משמעות הכתוב כאשר ישא האומן את היונק כי תואר אומן בא
רק על הנושא את הילד פי' שמגדלו מכל וכל ונושא כל מרחו ומשאו,
וזאת בא להוסיף כי מכסה לבד נקרא ג"כ אמן כהוכחת הכתוב האמונים
עלי תולע, כי על התלבושת בתולע לבד אומר האמונים, וכן הוסיף בעל
המאמר להרחיב הוראת אומן עוד כי גם הדואג להצניע את הילד נקרא ג"כ
אומן כהוכחת הכתוב ויהי אומן את הדסה שנקרא מרדכי אומן על ההצנעה
שהצניע את אסתר, ור' הושעיה אינו מחדש הוראות חדשות מכל וכל כי
אמן מכוסה אמן מוצנע גם הם עניני אומן וגידול הם, זהו פשוטו של
המאמר.

ועדין אין אנחנו יוצאים בזה ידי חובתנו בהבנת המאמר תכן הענין
עדין מכוסה ומוצנע מאתנו, ועלינו לפצח את הקליפה ולהנות מן הגרעין
שבתוכו להשכיל להבין פנימיות המאמר, מה ירמוזן שלש אלה פדגוג מכוסה
מוצנע לגבי התורה שהיא מתפארת בהם ואהיה אצלו אמן כי הכתוב בתורה
משתעי, ואיזה התייחסות שבתורה לפדגוג מכוסה ומוצנע, איזה מקצוע בתורה
הוא בחינת פדגוג, איזה הוא בחינת מכוסה, ואיזה מוצנע. והנה רבים וכן
שלמים עמדו על זה וכלם יחד כאלו עשאו קנוניא ביניהם לפתור את המאמר
בדרך אחד ושפה אחת לכלם כי הם שלשה חלקי התורה, פשט, רמז
ודרוש, וסוד, או נגלה ונסתר, ונעלם, וכיד כח הדרוש הטובה עליהם איש
כפי אשר רוחו ללכת, כי פשט או נגלה הוא בחינת פדגוג, רמז ודרוש אי

נסתר הוא בחינת מכוסה, וסוד או נעלם הוא בחינת מוצנע, ולא תתקרב בזה דעת כל מבקש הפשט ובמפלג ממנו לא ידרוש ואין זכרון מכמו אלה במפירש בשום מקום במדרש. גם תם אני ולא אדע מה ענין פרדגו לאיזה למוד מה שהוא, השם פרדגו המתואר במקרא בשם אומן מוסב בכל מקום על השומר לראש הילד במה שנוגע לשמירת גופו לחיותו ובריאותו, ועל המחנך את הילד בדרך ארץ ובתקון המדות שלא יהיה שוכב לא ירע ולא ישחית לעצמו ולזולתו כפשטות הכתוב כאשר ישא האומן את היונק שאי אפשר לפדשו שמרבר בלמוד, כי מה ענין כמוד לילד שעדנו במצב היניקה, גם לשון ישא אינו נופל על למוד, וע"כ שמרבר רק בגידול והשגחה על עניני גופו, ומאי שייכות פרדגו לאיזה למוד, ואף אם נדחוק מסברת עצמנו ונניח ונאמר כי גם המלמד תורה לילד נקרא עפ"י כונת הכתוב פרדגו, כאשר האחרונים והלועזים לקחו את השם פרדגו לשם המשאל למורים ומלמדים ג"כ, עדיין אין השכל מגביל מדוע יקרא רק מלמד הפשט פרדגו יותר ממלמד הדרוש או הסוד, אם מלמדו מה שהוא הלא הוא פרדגו.

אך האמת תורה דרכה בבאור המאמר הזה, כי פרדגו מכוסה ומוצנע רמזים אל שלשה חלקי התורה, עדות חוקים ומשפטים, בכתוב אלה העדות החקים והמשפטים (דברים ד' מה) מה העדות החקים והמשפטים (שם ו' כ) כי שלשה אלה המה ממש פרדגו מכוסה ומוצנע. פרדגו הוא חלק המשפטים המחנך אותנו איך להתהלך נגד החיים בחובת האדם לעצמו לשמירת גופו לקיומו ולחיוו, ובחובת איש לרעהו בכל הנוגע להפרט והכלל היחיד והרבים, שלא נכשל בעצמנו ולא נכשיל את אחרים, לא נתנוק ולא נויק, הלא הוא ענין פרדגו ממש. מכוסה הוא חלק המצות שבין אדם למקום הנקראים עדות שמעידים על איזה ענין ומאורע שהפליא ה' חסדו אתנו, כמו פסח מצה ומרור וסוכה, שחלק המצות האלה הוא ממוצע בין משפטים לחקים, כי חלק המשפטים מחויב מצד השכל גם בלי כל צווי ואזהרת מלכו של עולם, והוא גרוי לעינים בלי כל כסוי לראות אותו מעצמנו, וחלק החקים הוא סתום וחתום נעלם מכל וכל בלי כל טעם וסברא, כידוע חקה חקקתי גזירה גזרתי ואי אתה רשאי להרהר אחריו, אבל חלק העדות כגון המצות שזכרנו אינם גלויים ונראים כחלק המשפטים ואלו לא נצטוונו עדיהם ולא שמענום מפי הגבורה דא עשינו אותם מעצמנו, אבל עכ"פ אינם נעלמים לגמרי כמו חקים, כי יש להם טעם וסברא. סוכה כי בסוכות הושבתי את בני ישראל, פסח על שום שפסח וכן כל אינך אינם גלויים לגמרי ולא נעלמים לגמרי רק בגדר מכוסה ולא חסר רק הסרת המכסה התבינות מעט, ואז יגלה ויראה בעליל לעינים, פי' כשנתבונן אל מעמם ונמוקם של המצות האלה אז תהיינה מקובלות גם עפ"י הסכמת הדעת והכרעת השכל, וא"כ אין זה בגדר מוצנע ונעלם לגמרי רק מכוסה שמונח תחת כסוי קל שאפשר להרימו ולראות עין בעין מה שתחתיו. העולה מזה שחלק התורה המכונה עדות מתואר שפיר בתואר מכוסה. מוצנע הוא חלק החקים כמו פרה

אדומה, שעמנו, לא ידע אנוש ערכם ונעלמו מעיני כל חי לגמרי ואין אנחנו רשאים להרהר אחריהם, והם מוצנע ממש כלומר בתכנית ההעלם, ולפי מבוואר המאמר בדרך פשוט וקל שהתורה כוללת בתוכה פדגוג כלומר משפטים, מכוסה כלומר עדות, מוצנע כלומר חקים. - ואחר זמן ראיתי שהרגיש בזה אבי כל מפרשי המדרש וראש כלם היפ"ה, אך גם הוא לא מצא עצות בנפשו בבאור מכוסה וכתב שמכוסה הוא מצות, ואין הבנה לדבריו כי מצות סתם היא הוא שם הכולל לכל מצות התורה כלה גם לחקים ומשפטים, ואיך אפשר להגביל בשם מצות רק איזה חלק מהתורה כאלו השאר זולתו אינם מצות, אבל דברינו בעז"ה צדקו יחדיו, כי מכוסה הוא חלק העדות שהוא ממש גדר מכוסה כמו שנתבאר, ועיין מ"ש עוד בענין זה בפ' יהרו בבאור המדרש שם פכ"ח א"ר ברכיה הלוחות היה ארכן ששה מפהים.

ועוד לא נוכל להתפטר מן המאמר הזה בשלום, עוד עלינו להתעכב מעט קט עד העבירנו תחת שבט הבאור גם סוף דברי המדרש אומן מוצנע המד"א ויהי אומן את הדסה כי הוא כספר החתום, הן תחלת פי' דברי המדרש הוזה עצמו בראש המאמר אומן פדגוג כמד"א כאשר ישא האומן את היונק, א"כ מאי סני ל' גם באסתר הבאור הפשוט הוזה ויהי אומן את הדסה פשוטו כמשמעו שהיה אומנה ומגדלה, מה הכריחו להוציאו מידי פשוטו, ומניין לו ההוראה החדשה כי בשביל הצנעה נקרא אומן, וכי בשביל שכך היה שם מעשה שמרדכי הצניע את אסתר מחוייבת מלת אומן להתפרש על הצנעה בתמיה. וכל מפרשי המדרש כלם עברו בשתיקה לא התעוררו על זה ולא הרגישו את קורת בית הבד המונחת על הדרך, הלא דבר קשה וחמור הוא בפשט המדרש אשר לא יתן את ההוגה לעבור.

והנראה לי בזה כי הוקשה לו לבעל המאמר סגנון לשון הכתובים שם במגלת אסתר בכמה פרטים כאשר נזכיר בזה במישור, ועל כן בא לפרש ויהי אומן בהוראת האמונים עלי תולע בלשון מכוסה, ובוזה יתפשטו כל הקמטים בכתובים ההם והיה כל עקוב למישור, ואתה הקורא הסכת ושמע. הנה כתוב הדר שם: ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם והנערה יפת תאר וטובה מראה וכמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת, ויהי בהשמע דבר המלך ורתו ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך. ואלה ההרגשות במקראות אלה: (א) ויהי אומן את הדסה מיותר כי הספור שאמנה וגדלה בא לאחרונה במאמר לקחה מרדכי לו לבת, וא"כ היה אפשר לקצר באמרים ויקח את הדסה היא אסתר בת דודו כמות אביה ואמה לו לבת, ולמה האריך והכפיל הדברים ויהי אומן גם לקחה לו לבת, (ב) ראיה צורך זכר כאן שהנערה היתה יפת תאר, כאלו לא היתה יפת מראה היה עוזבה גלמודה לנפשה אף כי עצמו ובשרו היא ואין מאסף אותה הביתה בלעדו. גם אין במעט זה בכדת הצניעות כאלו חמדת יפיה גרתה יצה"ר בנפש אותו צדיק, וענין

זה שהיתה יפית הי' ראוי לספר להלן אצל לקיחתה אל בית המלך, אבל מאי בעי הבא, ג) ויהי בהשמע דבר המלך ורתו מיותר, כי יספיק אל הענין כשיאמר ובהקבץ נערות רבות וגו' ותלקח אסתר וגו' והשנות ודברים ויהי בהשמע ובהקבץ למה לי. ד) חבת ויהי שאצל בהשמע עכ"פ מיותרת בודאי דהיה למכתב ובהשמע כמו ובהקבץ. ה) למה שינה הכתוב כאן לכתוב על ידיעת חוק המלך בלשון שמיעה בהשמע ולא כתב בהגיע על דרך שנאמר להלן (ד' ב', ח' י"ו) מקום אשר דבר המלך ורתו מניע, וכן שם (ט' א') אשר הגיע דבר המלך ורתו, ולשון זה מדוקדק יותר על ביאת חוק ורת המלך. ואז איך מציין הכתוב זמן לקיחת אסתר אל המלך אימתי היה במאמר ויהי בהשמע ובהקבץ, איך יתחברו ויתלכדו שני הזמנים יחד, בהשמע משמע כשהיה דבר המלך ורתו עודנו בגדר שמועה טרם בא לכלל מעשה בפועל, ואלו ובהקבץ נערות רבות וגו' מדבר מפורש בזמן עצם קיום החוק במעשה ובפועל כשמלאו הפקידו ונקבצו הנערות מערי השרה אל עיר הבירה, והם שני זמנים שונים ונפרדים, וא"כ כשמסיים הכתוב ותלקח אסתר אין אני יודעים אם בזמן השמועה נלקחה אסתר או בזמן המעשה, ואיך נפרנס את הכתוב. ואם כי ברור הדבר כי ותלקח אסתר נמשך אל ובהקבץ נערות רבות כי כל עיר שלא נלקחו נערות וזאתה, איך נלקחה אסתר לבדה, אך א"כ איזה ענין כלל בא הכתוב להודיע במאמר ויהי בהשמע דבר המלך ורתו אם לא לסימן הזמן. ואם נפרש ויהי בהשמע על קיום הפקודה כמו ונשמע פתגם המלך פי' ימלאו ויקיימו מצות המלך, ולפ"ו יהיה בהשמע ובהקבץ ענין אחד כלומר ויהי כשנתקיימה פקודת המלך ומפרש בהקבץ נערות רבות או ותלקח אסתר, לפי זה עומד חוץ הוי"ו של ובהקבץ והל"ל בהקבץ אחרי שהוא המשך הקודם, והוי"ו של ובהקבץ יורה כי הוא ענין אחר נפרד מן הקודם.

בכל אלה התקשה ר' הושעיא רבה, וכדי ליישר העקמומיות האלה בא לפרש ויהי אמון את הרסה לא בהוראה הראשונה של כאשר ישא האומן את היונק פדגוג ומגדל, רק בהוראה השניה של האמונים עלי תולע, מכסה מעלים ומסתיר, ומפרש לי' הכתובים הכי, ויהי אמון את הרסה, פי' הכתוב מספר שכסה והצפין את הרסה היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם שיצפינה. ומבאר צורך ההצנעה מה ראה על ככה נחוץ לכסותה ולהצפינה משום והנערה יפת האר ומובת מראה והיה מקום לחשוש כי יקחה אל המלך, ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת לגרלה ולהיות שומר לראשה והוא היה העומד בעדה בפרץ, על כן היה הוא המכסה והמסתיר אותה מפקידי המלך, והכתוב השני בא לספר אימתי היתה ההצנעה ואומר ויהי בהשמע, כלומר אותו מעשה האמור בפסוק הקודם שהצפינה היה בהשמע, כשיצאה השמועה בין ההמון מדבר המלך ורתו או חש מרדכי עתידות לה וימחר להחביאה במחבא סתר, טרם תבוא הפקודה לכלל מעשה, ואחרי כן מסיים הכתוב סוף דבר ובהקבץ נערות רבות וגו'

אז ותלקח אסתר כי מצאנה במחבואה מצפוניה. ולפי דברינו לא נמשך ויהי בהשמע יחד עם ובהקבץ אל סוף הכתוב ותלקח אסתר, אלא שני ענינים נפרדים המה, ויהי בהשמע משוך אל הקודם אל ויהי אומן את הדסה שפירושו שהצניע את הדסה, על זה יאמר שאותו מעשה היה בהשמע כשהתהלכה השמועה בין ההמין, אבל ובהקבץ הוא מאמר בפני עצמו לספר אחרית דבר כי בבוא הדת לכלל מעשה בהקבץ וגו' או נחפשה אסתר נבעו מצפוניה ותלקח אל בית המלך בחזקת היר, וסרו בזה כל השאלות. ובוז מוצאים אנחנו פתרון גם אל מה שיש להתעורר בעיקר הענין, מאין באה המסורה כי מרדכי הצפינה וכי אסתר נקחה אל המלך בחזק יד נגר רצונה, לכאורה אין אלו אלא דברי נביאות, ולשון ותלקח אינה מספקת להוכיח את זאת, אבל לפי דברינו הוא מבואר בכתוב ויהי אומן את הדסה שהצפין את הדסה, כי ההרנשית בשני הכתובים האלה שזכרנו מכריחות לפרש את הכתוב ויהי אומן את הדסה בלשון האמונים עלי תולע לשון כסוי והעלמה שהיו מעוטפים בתולע, ומטילא הוא דבר הלמוד מענינו ומובן מעצמו שהיתה העלמה מופלגת בנדר מוצנע שהוא יותר מן מכוסה כי טבע הענין מחייב שלא היה די ומספיק להעלימה מפקידי המלך במכסה רבד בסוג האמונים עלי תודע רק שם חשך סתרה במקום כמסו ונעלם מכל וכל, ומוכח מהענין שהיתה הצנעה גמורה. וראיתי מקשים איך יכלה אסתר להעלים את עמה ואת מולדתה אם נתגדרה בבית מרדכי הנקרא בשם היהודי הלא היה להכין מזה כי מכנות היהודים היא אף שהוסב שמה מהדסה בלה"ק לאסתר. ולדידי אין זו מן הקושיא כי הלא הצפינה ונמצאה במקום סתר ולא נודע מאין באה, ואפשר עוד שזה טעם קריאת שמה אסתר על שם שנמצאה בסתר, וכשהעלימה את עמה ואת מולדתה העלימה גם את שמה הדסה כי הוא שם לשון הקודש ויובן מזה כי עבריה היא, ובהמצאו קראו לה שם חדש אסתר ע"ש המאורע שהיתה נסתרה. וכן איתא מ"ד במגילה (דף יג) הדסה שמה ולמה נקרא שמה אסתר שהסתירה עמה ומולדתה. היוצא לנו מכל זה כי אומן כולל גם מוצנע הגדול ממכוסה, וזהו שדרש ר' הושעיא רבה אומן מוצנע המד"א ויהי אומן את הדסה, פי' אינו מחדש הוראה חדשה במלת אומן, כי אם היא עצמה אותה הדרשה הקודמת אומן מכוסה כמד"א האמונים עלי תולע, רק כי בהאמונים עלי תולע אינה מבוארת העלמה נמורה, ע"כ בא להוסיף כי במלת אומן נכללת גם הצנעה גמורה, יען כי הענין מוכיח עליו שהיתה הצנעה מופלגת, ומוכח עכ"פ כי אומן מתאר גם מוצנע.

במדרש שם, וי"א אומן רבתי. הרצון בזה שהתורה מתפארת במאמר יאהיה אצלו אומן שהיא רבה וגדולה, והוא רמז למ"ש הכתוב (איוב יא ט) איזנה מאריך מדה ורחבה מני ים.

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, לפי הפשט היה למכתב בראשונה ועיין רש"י וכל המפרשים) ואולם בא לרמז בזה כי בעת בריאת